ICILIO CALLEJA

(25 - 6 - 1882 — 18 - 11 - 1941)

TENUR CELEBRI MALTI

BIJOGRAFIJA

TA'

IVO MUSCAT-AZZOPARDI

Ħadd ma jista' juża din il-Bijografija — sħiħa, siltiet jew frażijiet minnha — bil-Malti jew b'xi lsien ieħor, minn fuq il-Palk, Rediffusion, taħditiet soċjali jew xort'oħra, mingħajr is-sensja bil-miktub ta' l-awtur.

Stamperija tad-Dar ta' S. Ġużepp—Ħamrun.

DAHLA

Mhux għax jien kont ħabib personali tiegħu fettilli nikteb il-ħajja artistika ta' ICILIO CALLEJA imma għax Calleja qala' ġieħ kbir u mistħoqq ma' tul il-karriera tassew brillanti tiegħu; u jien, li kelli l-privileġġ li nsir naf, bid-dettalji kollha, b'dan il-ġieħ li qala'—għax kumbinazzjoni għext għal żmien twil fl-istess belt fejn kienet tgħammar il-familja tiegħu u huwa għex qabel ma beda u wara li temm il-karriera tiegħu, Lixandra, u sirt midħla ta' daru—ħassejtni fid-dmir li ngħid lill-Maltin ħutna, x'naf fuqu, biex, skond il-qawl malti "kull tajra tifraħ b'rixha" kull Malti, meta tiġih l-okkażżjoni, ikun jista' jiftaħar li, fil-qasam ta' l-opra lirika, kif ukoll f'kull qasam ieħor tal-ħajja, iċ-ċkejkna Malta għarfet tagħti persunaġġ li għamel isem mad-dinja lirika.

Nibża' li kieku din il-ħajja artistika tiegħu ma ktibthiex jien, ma kien jiktibha ħadd u għalhekk stennejt l-okkażżjoni tal-għaxar anniversarju mill-mewt tiegħu biex dak li kelli mistur f'qalbi, inħożżu fuq karta u nagħtih id-dawl, biex nimxi mal-qawl latin... scripta manent.

Barra minn hekk hemm raġuni oħra li ġagħlitni nagħmel din il-biċċa xogħol. Kemm barra minn Malta, kif ukoll f'Malta nfisha, speċjalment fost il-ġenerazzjoni tal-lum—billi ġara li l-akbar żewġ artisti Maltin li għamlu isem barra minn Malta kellhom jinżertaw bl-istess kunjom (Calleja)—hemm bosta nies li jfixklu dawn it-tnejn min-nies.

Mela, qabel xejn, jeħtieġ inbejjen iż-żewġ Callejiet.

Icilio Calleja, Malti minn Lixandra (Eġittu), li, kif taraw iżjed 'il quddiem twieled Korfù b'kumbinazzjoni, kien Tenur Drammatiku b'repertorju ta' xi 20 opra, l-aqwa fl-"Otello" u "Sansone e Dalila". Kanta fl-Italja, Eġittu, Spanja, Amerika u Malta. Twieled f'Korfù fil-25 ta' Ġunju 1882 u miet f'Lixandra fit-18 ta' Novembru 1941.

Joe Calleja, li l-lum igħodd xi 53 sena, għadu ħaj u mimli bil-għomor. Ikanta ukoll, imma mhux fl-opra lirika. Jaf sewwa l-mużika u kiteb xi biċċa wkoll. Artist tajjeb tal-proża ingliża u għamel għadd kbir ta' films kemm fl-Amerika kif ukoll fl-Ingilterra, ma' artisti ċelebri. Twieled f'Tas-Sliema. Hu ħsieb tiegħi li xi darba nikteb ukoll il-ħajja tiegħu bid-dettalji kollha ġenwini kemm jistgħu jkunu.

18. 11. 1951. IVO MUSCAT AZZOPARDI.

Icilio Calleja meta ġie Malta fl-1923.

MINGHAJR ebda tlaqliq ta' xejn Icilio Calleja huwa l-akbar artista-kantant li kien iġib isem Malti, sal-lum. Għad ikolna oħrajn daqsu? Jew akbar minnu? Alla biss jaf!

Hawn min jippretendi li kull min twieled barra minn Malta mhux Malti. Dan żball kbir u l-aħjar prova hi li l-Franċiżi, fosthom Larousse magħruf mad-dinja għad-dizzjunarju enċiklopediku tiegħu, baqa' jsostni li Nicolò Isouard kien ta' nisel franċiż għax jaf kemm kien kbir Isouard u li kien jaqbel li Franza tagħti l-impressjoni li għalkemm Isouard kien twieled Malta iżda kien ta' nisel franċiż. Imma fuq dan il-Malti nitkellem u nikteb darba oħra meta jkolli lesta l-bijografija tiegħu li tagħha ġà għandi d-dettalji kollha.

Nixtieq iżda nagħti xi spjegazzjoni għaliex Calleja jien nikkunsidrah bħala Malti 100 fil-100. Sakemm ma sarx it-trattat ta' Montreux, fl-Eġittu kienu jeżistu l-kapitolazzjonijiet, jiġifieri ċerti nazzjonijiet kellhom dak il-privileġġ li jagħmlu mis-sudditi tagħhom huma nfushom kemm fil-liġi ċivili kif ukoll kriminali; dan ifisser mela li l-Eġittu kien jikkonsisti f'ħafna nazzjonijiet indipendenti u għalhekk kull nazzjon, ngħidu aħna l-Maltin bħala sehem mill-Imperu Britanniku, baqgħet tuża l-liġijiet tagħha, il-prerogattivi tagħha, id-drittijiet tagħha. U bħala konsegwenza dan ifisser li fi żmien Calleja l-Maltin ta' l-Eġittu kienu donnhom qegħdin igħixu fl-istess Malta. Il-lum dawk iż-żmenijiet tbiddlu għax il-kapitolazzjonijiet spiċċaw u dawk il-ftit Maltin li għad jibqgħu jgħixu fl-Eġittu jkollhom jassorbu ruħhom ma' l-Eġizzjani u jitilfu kull karattru tagħhom malti.

Barra minn dan hemm spjegazzjoni aktar oġġettiva. Calleja nnifsu dejjem sostna li huwa Malti u l-festa li għamlulu l-Maltin meta ġie Malta hija l-akbar prova li l-poplu malti kien jaħsibha bħali. Issa araw kif jiġu l-kumbinazzjonijiet.

In-nannu ta' Icilio Calleja kien minn Ħaż-Żebbuġ u jekk niftakar sewwa kok, li emigra l-Eġittu ma' ċertu Baruni jew Konti Zimmerman. Kellu tifel jismu Ġovanni li kien laħaq wieħed mid-Diretturi ta' Barclays Bank (li dak iż-żmien kien jismu The Anglo-Egyptian Bank) ta' Lixandra u dan iżżewweġ massinjura Concetta Polito, korfjotta. Minnha kellu żewġ subien: Michel u Antonio. Michel kien ġie msemmi hekk għal nannuh Mikiel Calleja minn Ħaż-Żebbuġ. Antonio kien ġie msemmi għall-Monsinjur Antonio Polito, ħu s-sinjura Concetta.

Fl-1882, fl-okkażżjoni tal-bumbardament ta' Lixandra mill-Ingliżi, il-Maltin kienu ġew evakwati u l-akbar għadd fosthom

kienu ġibuhom hawn Malta. Billi iżda s-sinjura Concetta Polito kienet minn Korfù ippreferiet, ma għandna x'ingħidu xejn, li tevakwa f'Korfù flok f'Malta. Mela kienet b'kumbinazzjoni li Icilio Calleja twieled f'Korfù u mhux f'Lixandra jew f'Malta.

Mill-Fidi tal-Magħmudija tiegħu li tinsab quddiemi, u li iddubbahieli dawn il-ġranet is-Surmast Alexander Greck, Malti ta' Korfù li wara li għadda ħajtu kollha fl-Eġittu issa raġa' lura f'art twelidu, jirriżulta li Icilio Calleja twieled fil-25 ta' Ġunju 1882 u semmewh Antonio Federico Icilio. Il-parrinu tiegħu kien Federico Rohonezy di Masco d'Alba Reale fl-Ungerija u l-parrina Katerina Polito tal-mejjet Kristoforu.

Kif tgħidilna l-istorja u nies ta' dawk iż-żmenijiet, malli l-bumbardament spiċċa u l-Ingliżi daħlu l-Eġittu, il-Maltin kollha reġgħu għal Lixandra u fosthom il-familja Calleja.

* * *

Icilio, żagħżugħ intelliġenti u studjuż, mill-ewwel wera dispożizzjoni għall-kant u nistgħu ngħidu li l-ewwel debutt tiegħu sar fis-26 ta' Mejju, 1900 (meta kellu tmintax-il sena) meta ħa sehem fit-Teatrin ta' San Franġisk Saverju ta' Lixandra f'festa organizzata f'ġieh ir-Rettur li fiha nħadmet il-kummiedja mużikali "Pauvre Gilles' ta' F. Poise u fiha kien interpreta l-parti tal-protagonista, il-ġardinar Gilles.

Wara dan is-suċċess iż-żagħżugħ tagħna ħass ġibda kbira lejn il-karriera artistika imma missieru, is-sur Giovanni, għalkemm ma kienx kuntrarju, insista li qabel xejn jeħtieġ jieħu xi lawrja universitarja u hekk ġara li Icilio telaq għal Pariġi u daħal fl-Università "La Sorbonne" u wara erba' snin studju laħaq Duttur tal-Liġi (Maitre) u Duttur fil-Belle Lettere u raġa' lura f'Lixandra, armat bil-lawrja li kien eżiġa missieru, u mimli bl-akbar ħrara u xewqa biex jitolbu li jħallih jissokta l-istudju tal-kant.

Missieru ta' raġel li kien ma ċaħdux mix-xewqa tiegħu l-aktar meta nduna li ibnu Icilio waqt li kien qed jistudja għal Avukat kien qiegħed ukoll isaħħaħ il-leħen tassew sabiħ tiegħu u dan sata' jarah fil-15 ta' Jannar 1904 meta f'kunċert kbir li sar fin-New Khedivial Hotel ta' Lixandra, is-surmast tiegħu, il-Professur Luigi Calise, ippreżentah fir-rumanza għall-baritonu "Aux troupes du Sultan" mir-Roi de Lahore ta' Massenet u fil-Prologu tal-Pagliacci ta' Leoncavallo.

Issa, ismu, dejjem ma ngħidu xejn bħala dilettant, beda jixxerred ma' Lixandra kollha u fl-24 ta' Jannar ta' l-1905 raġa'

kanta b'suċċess ikbar fil-Hotel Khedivial fil-Kunċert Patino. F'dan il-kunċert kanta bċejjeċ mill-"Andrea Chenier" u "Pagliacci".

Il-ħsibijiet ta' Icilio iżda kienu wisq iżjed għolja minn dawk li sata' joffrilu d-dilettantiżmu u għalhekk beda jsus wara missieru biex jibagħtu jitgħallem il-kant fl-Italja u missieru ħass ruħu fid-dmir li ma jiċħdux minn din ix-xewqa u qatagħlu xewqtu.

Fit-2 ta' Ġunju, 1906, dejjem bħala dilettant, iddebutta fit-Teatru Verdi ta' Firenze fil-parti ta' "Canio" fil-"Pagliacci". Marco Foà, is-surmast tiegħu, se jtir bil-ferħ bis-suċċess li għamel, u l-primadonna li kantat miegħu, Emma Carelli, kienet soddisfatta ferm bih. Dan, madankollu, ma satax jonqos għax l-awtur innifsu tal-"Pagliacci", Ruggiero Leoncavallo, li kien qed jisimgħu, baxxarlu karriera mill-isbaħ.

Wara dan is-suċċess telaq għal Milan biex jissokta jistudja, u meta kien ilu hemm xi sitt xhur, jum wieħed, waqt awdizzjoni li għaliha kienu hemm preżenti l-famuż impressarju Gatti-Casazza u Toscanini, ġie mmarkat mill-kbir Arturo u wara nofs siegħa kliem—nofs siegħa biss—Icilio Calleja iffirma l-ewwel kuntratt mhux iżjed bħala dilettant, imma bħala artist, u fit-3 ta' Marzu 1907 iż-żagħżugħ tenur malti li issa kien laħaq il-għomor ta' 25 sena, iddebutta fl-aqwa tempju ta' l-arti lirika, it-teatru "Alla Scala" ta' Milan, fl-opra "Wally" ta' Alfredo Catalani taħt it-tmexxija ta' Arturo Toscanini nnifsu.

Toscanini għadu ħaj sal-lum u għalkemm xiħ ta' fuq it-tmenin għadu jiddirieġi waħda mill-akbar orkestri tad-dinja u għalhekk naħseb li ma hawn ħadd li ma jafux. Imma nibża' li lil Giulio Gatti-Casazza hawn ħafna, l-aktar fil-ġenerazzjoni li tiegħa, li ma jafuhx u lil dawn ingħidilhom li kien Direttur Ġenerali Artistiku u Amministratur tat-teatru Alla Scala ta' Milan mill-1898 u wara ġie maħtur f'dawn l-istess kariki fil-Metropolitan ta' New York. Dil-informazzjoni ġiet meħuda mill-ktieb Dizionario dei Musicisti, ta' Alberto De Angelis, stampat Ruma fl-1922.

Mela hekk bdiet il-karriera artistika glorjuża ta' dan il-kompatrijott tagħna li l-Maltin tal-lum li jgħoddu 'l fuq minn 45 sena kellhom il-pjaċir, is-soddisfazzjon u l-ġieh li jisimgħuh ikanta fit-Teatru Rjal tagħna, l-ewwel fis-"Sansone e Dalila" u wara xi erba' snin fl-"Otello".

Barra minn hekk ftit wisq jew xejn jafu fuqu u kif ġà għidt fil-bidu ta' din il-bijografija ħassejt li dak li sirt naf fuqu jien minn fost id-dokumenti li rajt b'għajnejja u flejt bl-akbar reqqa kelli

niktbu biex ma jintilifx mar-riħ u mal-mogħdija taż-żmien jintilef għal kollox.

Halluni iżda qabel nagħtikom id-dettalji fuq il-karriera tiegħu ngħidilkom kelmtejn kif sirt nafu u fejn iltqajt miegħu.

*   *   *

Meta Icilio Calleja qata' li ma jkantax aktar—kien bejn wieħed u ieħor fis-sena 1926-27—irtira f'dar missieru f'Lixandra u baqa' miġbur fih innifsu u ftit kienu jafu fejn kien mar trekken iċ-ċelebri tenur Icilio Calleja. Dan sata' jiġri l-ewwelnett għax dak kien il-karattru tiegħu u t-tieninett għax bħala bniedem sentimentali ħafna l-mewt ta' ommu, u wara ta' missieru u ta' nies oħra li kien tant iħobb, taw sewwa ġewwa fih u rrendewh kiebi, u d-divertiment waħdani li kellu kienet il-kaċċa, u naħseb li dan id-delizzju, indirettament, kien il-kawża li nqered ta' 59 sena, għax kien eżattament waqt partita tal-kaċċa li ħuh Michel—iż-żewġt aħwa Michel u Icilio kienu jħobbu lil xulxin daqs il-mimmi ta' għajnejhom—ħabat koxtu ma' musmar u l-ġerħa ddennietlu u wara xi xhur miet bl-avvelenament tad-demm. Icilio, mela, ġà mnikket bil-mewt tal-maħbubin tiegħu (għalkemm għaraftu għal bosta snin qatt ma naf li rajtu liebes b'libsa li ma kinetx sewda) il-mewt ta' ħuh Michel ħadha bi kbira wisq u wara xi sena miet huwa wkoll, plaċidament, fis-sodda waqt ir-raqda ta' bil-lejl, l-aħħar raqda tiegħu, fit-18 ta' Novembru, 1941.

Biex nuri kemm kien Icilio jħobb lil ħuh nista' nżid li wara l-mewt ta' Michel, Icilio kien imur iċ-ċimiterju kważi kuljum u baqa' sakemm infena huwa wkoll.

Kien appuntu permezz tas-Sur Michel Calleja—li kien jagħmel sehem miegħi mill-Kumitat tal-Beneficenza Maltija—li sirt naf li Icilio Calleja kien jinsab f'Lixandra u meta ktibtlu biex ikolli l-unur li nikkonoxxih u għidtlu li jien kont it-tifel ta' Ġużè Muscat-Azzopardi, li kien il-President tal-Ġunta Teatrali dik il-ħabta li hu kien mar Malta għas-"Sansun" u għall-"Otello", ħa gost immens u ġie huwa nnifsu għandi d-dar u staqsieni għal ħafna nies li kien sar jaf Malta, fosthom il-mejjet u l-qatt minsi Sir Michelangelo Refalo, li kien stiednu biex joqgħod fil-Villa tiegħu f'H'Attard u hemm dam xi ħmistax-il jum.

Wara sirna ħbieb ta' xulxin u ta' spiss kien jibgħatli xi borka (papra selvaġġa) jew xi nofs tużżana summiniet li kien jaqbad, jew aħjar jikkaċċa, huwa nnifsu.

Iż-żmien tiegħu kien igħaddih jew fuq il-parapett tal-Każin "Mohamed Ali" jew fil-ħanut tas-Sur Pawl Bonett (Malti ieħor

bħalna li kien ibiegħ l-affarijiet meħtieġa għall-kaċċa) fejn kienu jiltaqgħu ħafna kaċċaturi, fosthom diversi Maltin.

Tax-Xirkiet Maltin ma kienx midħla imma kien soċju ta' ħafna minnhom u kull meta ġie mitlub qatt ma naqas li jagħti l-kontribuzzjoni tiegħu.

Ġurnata jew tnejn qabel miet iltqajt miegħu fit-triq—niftakar kelli miegħi lil binti Vera li dak iż-żmien kellha 8 snin—u waqaf biex bħas-soltu jiċċajta magħna u jiftaħar li huwa kien ta' razza żebbuġija. Hawn irrid napprofitta ruħi biex ingħid li jien inħoss li tkun ħaġa xierqa kieku l-Gvern tagħna jsemmi waħda mit-triqat ta' Ħaż-Żebbuġ għalih. Nimitaw lill-Ingilterra filħwejjeġ sbieħ tagħha u nħarsu lejn dawk l-artisti—mużiċisti, pitturi, skulturi, eċċ.—li lilhom ġew mogħtija t-titolu ta' Sir għax għollew isem l-Ingilterra.

Issa sa nissokta nagħti tagħrif fuq il-karriera tiegħu.

* * *

Mela kif għidt fil-bidu ta' din il-bijografija, il-karriera artistika ta' Icilio Calleja bdiet meta ddebutta fit-teatru "Alla Scala" ta' Milan fit-3 ta' Marzu 1907. Jeħtieġ wieħed jammetti li l-arti lirika marret lura bil-bosta, il-vuċijiet sbieħ u kbar naqsu, u għalhekk kellha tonqos ukoll l-importanza tat-Teatri.

Il-lum f'La Scala qegħdin ikantaw ħafna artisti—dan kellu jsir bil-fors inklele l-bibien ta' dan il-famuż teatru kienu jibqgħu magħluqin—li jien żgur ma kinux jiġu aċċettati 30 sena ilu, u b'dan irrid ingħid li l-artisti li kien jirnexxilhom ikantaw f'La Scala—u l-aktar fl-istaġun tal-Karnival—bil-fors kien ikollhom ikunu mill-aħjar; mela l-fatt li Icilio Calleja iddebutta f'dan itteatru ġà juri l-kobor tiegħu mill-bidunett.

Importanti għalhekk ukoll li kultant insemmu l-artisti l-oħra li ħadu sehem miegħu kif ukoll is-surmastrijiet ta' l-orkestra, u nibda biex ingħid li fil-"Wally" kantaw miegħu Eugenia Burzio, Adele Ponzano, Amelia Campagnoli. Pasquale Amato, Nazzareno de Angelis u Virgilio Mentasti. Id-direttur ta' l-orkestra kien Arturo Toscanini.

Din l-opra saret 5 darbiet u l-eżitu kien tajjeb. Dan jirriżulta mill-ktieb "LA SCALA"—Note storiche e statistiche (1906-20) ta' Carlo Vanbianchi li l-Edituri tiegħu huma : Istituto Italiano d'arti grafiche ta' Bergamo, stampat fl-1922.

Mela meta jien għidtilkom li r-riżultati tad-debutt ta' Calleja kien tajjeb ma ħloqtux minn rasi u lanqas ma għidtu biex inħaddem ir-rettorika tiegħi. Il-ktieb li semmejt għandu miġbur

fih statistika eżatta ta' kull ma ġara f'dan it-tempju liriku u iżjed 'il quddiem taraw li meta opra marret ħażin l-awtur ta' dan il-ktieb ma stmerrx li jistqarru bla ebda biża' ta' xejn.

Ma għandna x'ingħidu xejn, kull min kien jażżarda jidher fuq il-palk tat-teatru "Alla Scala" kien ikollu joqgħod għall-kritika tal-famużi ġurnalisti li, b'daqqa ta' pinna, jafu jgħidu t-tajjeb u l-ħażin ta' l-interpreti ewlenin ta' l-opri.

Mela jixraq ngħidu li fir-Rivista "Ars et Labor" ta' April, 1907, li d-Direttur tagħha kien il-wisq magħruf Giulio Ricordi, u sewwa sew fil-paġna 395, taħt ir-ras "Istantanee scaligere" inġiebet karikatura taċ-ċelebri artisti Eugenia Burzio u Pasquale Amato u magħhom id-debuttant Icilio Calleja, li fuqu din ir-rivista stess qalet fil-paġna 410 :—

"Is-sur Icilio Calleja li għadu kemm ta l-ewwel passi tiegħu, iħossu, bla dubju xejn, ftit imħawwad mill-biża', imma b'dana kollu stajna napprezzaw fih leħen sabiħ u skwillanti ta' tenur".

Fit-22 ta' Settembru 1907, reġa' deher fl-"Aida" ta' Verdi, fit-teatru "Sociale", ta' Mirandola, mal-primadonni Davidos u Bergamasco. Il-baritonu kien Viglione-Borghese, kantant ta' kalibru qawwi li jien smajtu jkanta f'Lixandra ħafna snin wara fil-"Fanciulla del West" u "Aida". Is-surmast tal-kori kien Guagliumi u s-surmast ta' l-orkestra Sturani. Wara sewwa sew tliet xhur, jiġifieri fis-27 ta' Diċembru 1907, kanta s-"Sansone e Dalila" fil-"Comunale" ta' Ferrara, ma' l-Aguzzino u n-Novelli, taħt il-bakketta tal-magħruf surmast Belucci. Din l-opra, iżjed 'il quddiem, tant ipperfezzjona ruħu fiha li ġie kkunsidrat bħala l-aqwa interpreti tagħha.

Fit-30 ta' Jannar 1908 ħareġ b'opra oħra. Din id-darba messet lil "La Siberia", ta' Umberto Giordano, li kantaha ġo Ferrara, ma' Lina Fochesato, Viglione-Borghese, Fabbro u Novelli.

Milli jidher il-pubbliku ta' Ferrara ġġennen wara leħen Calleja, għax fid-29 ta' Frar 1908, tah "serata d'onore" li baqgħet tissemma għal żmien twil u minn fost il-folla li biha kien miżgħud it-teatru u speċjalment il-gallarija — fejn ġeneralment ikun hemm il-veru poplu li ma jistax iħallas, imma jifhem ħafna — ittajru par ħamimiet li ma' għonqhom kellhom marbuta żagarella bid-dedika "Al Tamagno Egiziano".

Is-sena 1908 issoktat tkun ta' glorja kbira għall-kompaeżan tagħna għax fid-19 ta' Marzu reġa' kanta f'La Scala, fil-"Forza

del Destino". Kif jidher mir-'records' imsemmija aktar 'il fuq l-opra ma ngħoġbotx u l-artisti, kważi kollha, ġew ikkritikati. Jekk Calleja kienx wieħed milli ma ngħoġbux ma nistax ingħid, imma nista' ngħid bla ebda dubju ta' xejn li f'dawk iż-żmenijiet il-kritiċi kelihom pretensjonijiet kbar u ma kienu jaħfruha lil ħadd. Jien ngħidilkom biss li l-artisti li ħadu sehem miegħu, f'dik l-okkażżjoni, kienu kollha ċelebritajiet kbar, jiġifieri Baritonu Pasquale Amato, baxxi Nazzareno de Angelis u Rebonato, u primadonni Garibaldi u Ester Mazzoleni. L-eżitu ġie deskritt bħala ħażin u l-opra saret darba waħda biss.

Fl-1 ta' Mejju 1908 kanta l-"Ballo in Maschera", fil-Massimo ta' Palermo, mad-Druetti, Petri u Galeffi, u fil-11 ta' Awissu 1908, l-"Aida" fit-teatru Fenice ta' Senigallia, mal-Boninsegni u l-Marchesini, Comune u Carrozzi. Surmast kien Biondi.

Fil-1909 ġie skritturat biex ikanta l-Kajr, fit-tearu Khedivial (fejn kienet saret għall-ewwel darba l-"Aida" ta' Verdi, miktuba fuq talba tal-Khedive) u għalhekk fil-25 ta' Frar kanta għall-ewwel darba fl-art adottiva tiegħu mhux iżjed bħala dilettant, imma bħala artist kompit minn kollox u ta' isem. Il-primadonni li kantaw miegħu l-"Aida" kienu Eugenia Burzio u l-Alvarez, u Romboli.

L-entużjażmu li qanqal fost il-Kajrini kien tassew kbir u Icilio stess irrakkuntali li kemm dam ikanta l-Kajr qatt ma nexxielu jmur lura l-lukanda bil-karrozza miġbuda mis-solti żwiemel għax il-pubbliku kien iżarma l-bhejjem biex ikollu s-soddisfazzjon li jġorr lit-tenur Calleja huwa nnifsu fost ċapċip u agħjat kbir.

F'din l-okkażżjoni mhux ta' min iħalli barra inċident żgħir li ġara lil Calleja u li irrakkuntahuli ħabib tiegħi li nzerta preżenti għal dik l-okkażżjoni u li l-lum jinsab f'Malta: Fl-aħħar att ta' l-opra. waħda min-noti tar-reġistru għoli ma ħarġetx tajba jew aħjar ħarġitlu impustata ħażin. Calleja tfantas miegħu nnifsu u meta spiċċa l-att ma deherx fuq ir-ribalta għaċ-ċapċip, imma l-pubbliku Kajrin insista ħafna biex il-benjamin tiegħu jidher u fl-aħħarnett, għalkemm kontra qalbu, Calleja deher serju u rasu baxxa. It-teatru kien se jaqa' biċ-ċapċip u bl-agħjat.

Sadattant, fil-waqtiet ħielsa tiegħu, kien qed jistudja b'ħeġġa u ħrara l-ispartit ta' l-opra "Zulma" li l-awtur-surmast Romano Romani kien fdalu, u wara ħafna xhur ta' thejjija, saret

fit-teatru Goldoni ta' Livorno, fit-30 ta' Novembru 1909. Miegħu kantat il-Burzio. L-awtur tant baqa' entużjażmat li stqarr pubblikament li "il-parti ta' Feodor ġiet interpretata tant tajjeb li mhux possibbli li ħaddieħor ikantaha aħjar u aktarx anqas l-istess".

F'Diċembru ta' l-1909 ġie skritturat biex ikanta s-"Sansun" fit-Teatru Petruzzelli ta' Bari, u fl-istess teatru fis-16 ta' Jannar 1910 kanta "Un Ballo in Maschera" mal-primadonni Pucci u Alasia, u l-baritnu Bione. Qabel għalqet din is-sena tal-karriera tiegħu Calleja kellu jagħmel suċċess kbir ieħor meta taħt it-tmexxija taċ-ċelebri Tullio Serafin, fil-5 ta' Settembru 1910, reġa' kanta fil-Goldoni ta' Livorno, l-opra "Zulma", bħala "serata d'onore" tiegħu u l-kritiku tal-ġurnal "Il Telegrafo" sejjaħ lil Calleja "In-Napuljun tat-Tenuri", u fost wieħed mis-sunetti li kitbulu kien hemm dan il-kliem tassew sabiħ:

"*Fior di Ninfea*
"*E' la tua voce un mar di melodia*
"*Che ci carezza, ci rapisce e bea.*
"*Tamagno è morto*
"*ma degno erede del suo sacro serto*
"*Calleja solo trionfando è sorto*".

Bejn il-1910 u l-1911 Calleja deher f'żewġ opri oħra, il-"Loreley" ta' Alfredo Catalani, fit-teatru Verdi, ta' Firenze, u l-"Germania" ta' Franchetti, fil-Carlo Felice ta' Genova. Fit-Teatro Municipale ta' Modena kanta s-"Sansun".

Fis-16 ta' April 1911 ġie skritturat għat-teatru "Minerva" ta' Udine, biex flimkien mal-Cucini u Galli jkanta s-"Sansun", taħt it-tmexxija tas-surmast Guarnieri.

Għandi quddiemi r-"Rivista Teatrale Melodrammatica" ta' Milan, tat-18 ta' Mejju 1911.

Din ir-rivista ġiebet paġna sħiħa fuq it-tenur Calleja u rrappurtat x'qalu l-ġurnali "Patria", "Corriere" ta' Friulì, "Giornale" ta' Udine, "Gazzetta" u "Gazzettino" ta' Venezja, "Resto del Carlino", "Popolo Romano", "Caffaro", "Avanti", "Paese" u "Adriatico". Kliem mill-isbaħ u li tassew iqawwi l-qalb u juri kif il-ġurnali kollha ta' l-Italja kienu jaqblu għalenija fil-kritika tagħhom biex igħollu lit-tenur tagħna mas-seba' smewwiet u ddeskrivew lil-leħnu bħala ta' qawwa kbira; setgħan, mimli espressjoni, reżistenti, ta' effetti drammatiċi u fl-

istess ħin melodjuż u kontrollabbli b'mod tal-għaġeb. Dan barra dizzjoni mill-aktar ċara fir-reġistri kollha u kontroll kbir fin-noti għolja. Ma' din il-grazzja t'Alla kollha Icilio Calleja kellu wkoll arti kbira fl-irtokk u fix-xeni. F'kelma waħda l-artist perfett u ideali.

Is-serata tas-16 ta' April, 1911, f'Udine, tibqa' mfakkra għar-rigali sbieħ li Calleja qala' mill-pubbliku, mill-impriża u minn għand l-artisti sħabu.

Fl-1912 ġie msejjaħ fit-Teatru Ponchielli ta' Cremona, biex hemm ukoll jisimgħu ċ-ċelebri tenur Icilio Calleja f'waħda mill-akbar interpretazzjonijiet tiegħu: l-opra "Sansone e Dalila" ta' Saint Saens, u dan jien nista' nwettqu bla biża' għax il-kliem "A mon meilleur Samson", miktub minn Saint Saens innifsu, rajtu miktub taħt midalja tad-deheb li l-awtur ta' din l-opra kolossali għoġbu jagħti lil Calleja flimkien ma' l-awtografu tiegħu bħala l-isbaħ u l-aqwa rikordju u indirettament sewa bħala l-ogħla ċertifikat.

Issa — wara biss ħames snin karriera — isem Icilio Calleja, barra milli kien inxtered ma' l-Italja kollha, għax ġa kien deher fuq ħafna mill-palkijiet importanti tagħha — l-Italja l-benniena ta' l-arti lirika — beda jidwi wkoll barra mix-xtut tagħha u fil-21 ta' Diċembru 1912, beda jwettaq l-iskrittura li kien iddobba maċ-Chicago Grand Opera Company, magħrufa bħala Impriża Dippel, u bħala l-ewwel opra kanta ma' Stanley u Costa "I Pagliacci", ta' Leoncavallo, f'Chicago, l-"Aida" fi New York, u l-"Gioielli della Madonna" ta' Wolff-Ferrari, f'Chicago. Kanta wkoll f'Philadelphia, Baltimore u Cincinnati.

Hawn ta' min isemmi li Calleja kien kanta u interpreta għall-ewwel darba fl-Italja s-sabiħa opra fuq imsemmija "I Gioielli della Madonna".

Naħseb li ma hemmx bżonn ngħid li din l-Impriża Dippel, imsemmija fuq, kienet tagħmel l-affarijiet bil-kbir u mhux ta' xejn kellha isem mad-dinja kollha. Infatti l-artisti skritturati minnha kienu jkunu l-aħjar tad-dinja. Fost l-artisti li f'dan l-istaġun kien hemm skritturati ma' Calleja, ta' min isemmi lil Caruso, Bassi u Zenatello. Mela nistgħu bla biża' xejn ingħidu li t-Tenur Malti issa kien beda riesaq lejn dik li nsejħulha "l-ogħla tarġa tal-karriera tiegħu".

Bejn April u Mejju ta' l-1913 kanta b'suċċess kbir fit-teatri "Margherita" ta' Cagliari, "is-Sansun" u ż-"Zulma", ma' Segura-Tallien, Krismer, Armentano u Pini Corsi u f'din l-istess

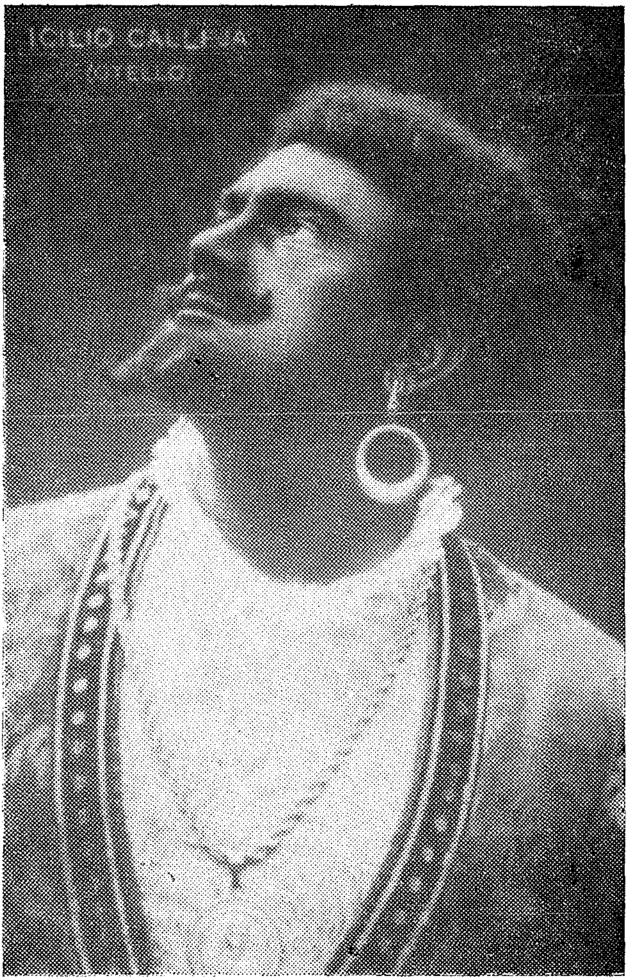

Icilio Calleja fl-opra "Otello", l-aqwa interpretazzjoni tiegħu ma' tul il-karriera tiegħu.

sena, kif ser tisimgħu, ħa l-akbar soddisfazzjon ta' ħajtu u l-kuruna tar-rand li kienet tistħoqqlu.

Fis-sena 1913 għalaq iċ-ċentinarju mit-twelid ta' l-akbar żewġ mużiċisti li qatt rat id-dinja — x'sena prolifika kienet dik u s'issa għad ma denritx oħra bħalha: Giuseppe Verdi u Richard Wagner, u l-Italja kollha kienet imħeġġa u mqanqla biex tqim bil dawn iż-żewġ ġenji kif imiss. Wagner, għalkemm jien għandi għalih l-akbar qima, ma jidħolx fl-istorja tagħna, għalhekk b'sogħba ta' qalbi jkolli nħallih fil-ġenb imma lil Verdi jeħtieġ insemmih bosta għax it-Taljani hejjew għalih programm kbir biex jagħtuh dak il-ġieh li kien ħaqqu u xtaqu li jikkommemorawh kif jixraqlu. Għalhekk minn fost il-għadd kbir ta' nies li ħadu sehem f'din il-kommemorazzjoni ngħażlet kummissjoni magħmula minn Arrigo Boito u Tullio Serafin li f'idejhom ħallew il-għażla ta' l-opra verdjana u l-artisti li kellhom ikantawha.

Billi Verdi kiteb farraġni ta' opri, fi żmenijiet diversi, bi stil wieħed mhux bħall-ieħor, l-għażla kienet diffiċli, imma wara ħafna laqgħat u diskussjonijiet qatgħu li l-iżjed opra adattata kienet l-"Otello", li mindu nkitbet ma kinetx saret fit-teatru Alla Scala ħlief miċ-ċelebri Tamagno u mindu miet hu ma tkantat hemmhekk minn ħadd iżjed.

Naħseb li fost il-ġenerazzjoni tal-lum l-akbar għadd fosthom anqas qatt semgħu b'dan it-tenur ċelebri; għalhekk nixtieq ngħidilkom li Francesco Tamagno (skond il-bijografija E. De Amicis, li ħareġ dizzjunarju tal-mużiċisti f'Palermo fl-1902, u A. Della Corte u G.M. Gatti, li ħarġu wkoll "Dizionario di Musica" fil-1927), twieled f'Torin fil-1815 u miet f'Varese, fil-31 ta' Awissu 1905, u kien tenur ċelebri. Kanta l-ewwel darba f'Palermo, fil-1873, fil-"Ballo in Maschera", u għamel suċċess kbir fit-teatru Alla Scala, ta' Milan, meta kanta l-"Ernani". Baqa' jkanta, dejjem b'suċċess kbir, fl-aqwa teatri ta' l-Ewropa u l-Amerika. Fil-1887 ħoloq il-persunaġġ "Otello" ta' Verdi, li għalih kien ġie miktub, f'La Scala ta' Milan.

Nerġgħu issa għall-istorja tagħna u ngħidu li d-diffikultajiet li ltaqgħu magħhom il-membri tal-kummissjoni biex jagħżlu l-interpreti ta' din l-opra ma setgħux jonqsu. Imma fl-aħħar l-għażla saret u bħala tenur ingħażel Icilio Calleja. Billi Calleja, iżda ma kienx Taljan inqalgħu fil-ġurnali diversi polemiki, imma l-kummissjoni baqgħet iebsa fid-deċiżjoni tagħha għax l-"Otello" kellu jsir mill-aħjar nies disponibbli f'dawk iż-żmenijiet. L-artisti l-oħra li ngħażlu miegħu kienu: Sopran Linda Cannetti,

baritonu Mario Sammarco u Giuseppina Bertazzoli, Romeo Boscacci u Berardo Berardi.

Il-famuża opra "Otello" għalhekk wara bosta snin reġgħet delħet u nsemgħet fuk ir-ribalta ta' dak il-wisq magħruf teatru u kien tassew unur għal Calleja li wara Tamagno, li għalih Verdi kiteb l-"Otello", u li kien sar l-ewwel darba fil-5 ta' Frar 1887, kellu jkun l-ewwel wieħed li jerġa' jkantah f'dak it-tempju ta' l-Arti Lirika.

Madankollu dan ma setax jonqos għax bniedem studjuż, kompit, attent u akkurat bħal Icilio ftit kien hawn u ftit għad jkun hawn, u dan barra mid-doni naturali li jinħtieġu biex artist jista' jissejjaħ ċelebri. Għidtilkom li Calleja kien studjuż. U kif ukoll: Kull opra kien jistudjaha bl-akbar reqqa, bl-amment, il kant u l-kliem, il-partijiet mhux biss tiegħu, imma sehem kbir minn ta' l-oħrajn ukoll. Kien jistudja l-orkestrazzjoni, l-effetti xeniċi, id-dwal. Kull pass li kien jagħti fuq il-palk kien ikun meqjus bl-effetti tiegħu kollha. Lil kull min huwa interessat kien jistaqsih id-diffikultajiet kollha li kienu jiġuh f'moħħu.

Isimgħu din: Malli qalulu li kien ġie magħżul biex jinterpreta l-"Otello" tant daħal fil-karattru ta' dan il-persunaġġ, bl-irqaqat kollha, li saħansitra qara trattat sħiħ fuq il-marda epilessija (li bil-Malti nsejħulha tal-qamar) minħabba fil-fatt li Otello — il-veru Otello — kien epilettiku. Mela kull taħrika li kien jagħmel "bħala Otello", l-aktar f'waqtiet ta' eċċitament u sogħba li jibdew jidhru fit-tieni att u jitqawwew fit-tielet att, kienu jkunu dawk l-istess taħrikiet li jagħmel fil-ħajja vera bniedem epilettiku. Imma min fost il-publiku, ta' l-Italja, ta' Malta, ta' Spanja, u kull fejn Calleja interpreta l-"Otello", kien jinduna b'dawk il-mossi ġenwini li kien jagħmel Calleja biex jimita hekk tajjeb lill-epilettiku Otello? Li Calleja fl-interpretazzjoni ta' l-"Otello" kien immens kien jafu kulħadd, imma x'għamel biex joħroġ dawk l-effetti intimi kienu jafuh biss kritiċi ġurnalisti ta' kalibru.

Bħala raġel metodiku kien igħożż l-ispartiti ta' l-opri tiegħu f'librerija għaliha, illegati kollha xorta waħda u b'legatura lewn wieħed. Darba waħda ħareġ wieħed fost dawk l-ispartiti u qalli: "Aqta' ta' min hu dak it-tgerfix u tħarbix li qed tara? Dawk il-legaturi, dawk in-nifsijiet, dawk is-sinjali kabalistiċi?"

Naturalment ma għaraftx inwiegħbu u għalhekk qalli b'nofs daħka li kienu kollha sinjali mħażżin minn Boito nnifsu biex "Otellò" jidher quddiem il-pubbliku kif tassew hu.

U issa li semmejt lil Arrigo Boito, irrid inġib hawn taħt xi qrajt fil ġurnal "Adriatico" ta' l-24 ta' Novembru 1913:—

" Arrigo Boito xi ġranet ilu ħass li għandu jitla' fil-kamrin
" ta' Calleja biex jifraħlu bl-akbar qawwa u biex igħidlu li huwa
" kien jikkunsidra lill-interpretazzjoni tiegħu (fl-Otello) bħala
" l-aħjar waħda fost kollha li kienu nstemgħu f'dawn l-aħħar
" snin wara dik tal-qatt minsi Francesco Tamagnò".

F'dik l-istaġun l-"Otello" sar tliet darbiet b'eżitu tajjeb ferm. Imbagħad bdew r-reċti straordinarji għaċ-ċentinarju ta' Verdi u reġa' sar għal tlettax-il darba, dejjem b'suċċess. Wara xi ftit reċti s-sopran Claudia Muzio daħlet tkanta flok il-Cannetti.

Wara din l-istaġun imsejħa mill-ġurnali kollha bħala grandjuża, l-opra "Otello" għebet minn fuq ir-ribalta ta' La Scala u skond ir-'records' li għandi quddiemi u li jwassluni sal-1924, ma saretx aktar. U dan ifisser li mill-1887 sal-1924 (aktarx aktar), medda ta' kważi 40 sena, żewġ **tenuri biss** kellhom ix-xorti u l-unur li jkantawha fl-aqwa tempju ta' l-Arti Lirika: Tamagno u Calleja.

Fis-sena ta' wara, jiġifieri fis-sena 1914, barra minn fl-Italja, Calleja kanta wkoll fi Spanja fejn il-pubbliku,—kif darba qalilna ċ-ċelebri tenur Giuseppe Krismer li kien għamel suċċess kbir f'Malta fil-1918 u xi sentejn wara — jifhem ħafna, eżiġenti ħafna u ma jaħfirha lil ħadd.

Kien għalhekk wara li fit-22 ta' Frar 1914 kanta f'La Scala, l-"Abisso" ta' Smareglia, ma' Ernestina Poli-Randaciò, Claudia Muzio, Berardo Berardi u Emilio Bione u fis-16 ta' Ottubru, fir-Regio ta' Parma, l-"Otello" ma' Tedeschi-Baldassare u Montesanto, telaq għal Spanja, u hemm kanta fir-Real ta' Madrid, l-"Otello", mal-Gagliardi u Montesanto, fit-3 ta' Diċembru 1914, u fil-21 ta' l-istess xahar in-"Norma" ta' Bellini, ukoll fl-istess teatru, ma' Capella u l-wisq magħruf baxx Gaudio Mansueto.

F'din l-okkażżjoni t-tenur tagħna kellu l-unur li jiġi mistieden fil-Palazz Irjali ta' l-Infanta Donna Isabella.

Fil-1915 żewġ teatri oħra kellhom il-pjaċir li jilqgħu lil Calleja: Fit-18 ta' Frar kanta l-"Otello" fit-teatru Grande, ta' Brescia, mar-Rimini u r-Rinolfi u fis-6 ta' April, fil-Liceo, ta'

Barcellona, reġa' kanta l-"Otello", ma' Ida Quaiatti, Segura-Tallien u Mascheroni.

Ta' min isemmi li fi Brescia kienet ingħaqdet deputazzjoni biex tippreżenta lill-pubbliku brexxjan u offriet lil Calleja midalja tad-deheb b'dan il-kliem: "Al grande Otello — Icilio Calleja — Carnevale 1915 — La deputazione del Teatro Grande".

F'din l-istess sena 1915 deher il-ktieb "Vibrazioni canore", ta' Silvio Cervi, kritiku mill-iżjed imfittxija ta' żmienu. Dan il-ktieb kien jikkonsisti f'serje ta' kritiki ta' l-iżjed ħwejjeġ prominenti f'dik l-epoka. Wieħed mill-artikoli ta' Cervi kien sewwa sew jittratta fuq l-"Otello" kif kien ġie interpretat minn Calleja, Tedeschi-Baldassare u Montesanto.

Dan juri biżżejjed kif kien miżmum Calleja mill-istampa Taljana; madankollu issa kien laħaq tant fil-għoli li xejn ma seta' jdennes il-fama tiegħu.

Fil-1916, barra mis-"Sansun" fit-teatru Grande, ta' Brescia, mal-Guerini, Bonini u Galli, kanta wkoll fil-Costanzi ta' Ruma (il-lum imsejjaħ Teatro dell'Opera) fis-7 ta' April, l-"Otello" mat-Tedeschi u r-Rimini, u fit-2 ta' Jannar, fis-San Carlo, ta' Napli, ukoll l-"Otello", mal-Cannetti u r-Rimini.

F'din l-istess sena, fis-26 ta' Diċembru, raġa' għal darba oħra, deher f'La Scala, fl-opra "Fernando Cortez" ta' Spontini, ma' Ester Mazzoleni, Giuseppe Danise, Gaudio Mansueto u Attilio Muzio. L-eżitu kien tajjeb u l-opra saret ħames darbiet.

F'din l-opra, barra mill-ħila tiegħu fil-kant u l-arti xenika, wera wkoll x'jaf jagħmel fl-arti ta' l-irtokk, għax l-irtokkatura tiegħu tant ingħoġbot li, kif qalli huwa nnifsu, ħadulu ritratt biex il-persunaġġ ta' din l-opra jibqa' preżenti fil-Mużew ta' La Scala.

Hawn ta' min isemmi li Calleja kien jirtokka ruħu huwa nnifsu u sagħtejn qabel ir-rappreżentazzjoni kien ġa jkun fil-kamrin tiegħu biex bl-akbar kalma u dehen jagħti lill-persunaġġ li jkun irid jirrappreżenta dak il-karattru u dik is-sura meħtieġa. U marbuta ma' l-irtokk qalli ġrajja ta' min isemmiha. Darba, ma' tul l-ewwel gwerra dinjija, kien qiegħed fil-kamrin, taħt il-palk, jirtokka ruħu għal xi opra, meta nstemgħu l-ajruplani tal-għadu ġejjin u s-sirena ħabbret l-allerta. Minn fuq bdew isejħulu biex jitla' malajr imma huwa deherlu li ħaġa importanti bħal dik li kien qed jagħmel (l-irtokk) ma setax jaqtagħha fin-nofs......... u baqa' jirtokka ruħu. Għall-grazzja ta' Alla ma ġara xejn serju.

Aneddotu ieħor ta' min isemmih hu li bħalma darba l-famuż baritonu Titta Ruffo (li jien kelli x-xorti kbira li nisimgħu f'kunċert) biex juri kemm kienet estiża l-vuċi tiegħu, kanta l-parti tat-tenur fil-"Pagliacci", hekk ukoll Calleja, biex juri kemm kien jilħaq tajjeb in-noti tar-reġistru t'isfel kanta l-parti ta' Carlo Gerard fl-"Andrea Chenier", ta' Giordano. Dan kien fis-16 ta' Ottubru 1917, fit-teatru Costanzi, ta' Ruma, u miegħu kantaw Giuseppe Corti u Amina Albani.

F'dik l-istess sena, xhur qabel, jiġifieri fil-25 ta' Frar, kien reġa' ġie skritturat biex flimkien mas-sopran Anitua u l-baritonu Segura-Tallien, taħt il-bakketta tas-surmast Saco del Valle, ikanta s-"Sansun" fir-Real ta' Madrid.

'Records' fejn u x'kanta Calleja fis-snin 1918 u 1919, ma għandix. Jew kien ħa xi dispjaċir u warrab għal xi ftit mir-ribalta, jew beda jħoss xi ftit il-għajja, jew xaba' jiġbor dak il-weraq tar-rand imħażżeż fuq il-għadd kbir ta' ġurnali. Il-fatt hu li s-siltiet mill-ġurnali li kienu jitkellmu fuqu naqsu sewwa u meta fil-1919, kien ġie avviċinat minn Ġustu German — il-faktotum tat-Teatru Rjal tagħna f'dawk iż-żmenijiet — biex jasal wasla sa Malta, għalkemm aċċetta taħt kondizzjonijiet xejn iebsin għall-fama li kellu, għax kien dejjem mixtieq li jara l-Gżira li kienet tat il-wild lil nannuh, u għalkemm ingħoġob ħafna ħafna, il-fatt jibqa' li Calleja kien tilef bosta mil-limpidezza u l-qawwa tal-vuċi tiegħu. Imma l-esperjenza, l-arti xenika, id-dizzjoni u tant affarijiet oħra li kien imżejjen bihom, kienu għadhom ħajjin fih u meta fit-3 ta' Jannar 1920, deher fis-"Sansone e Dalila" (flimkien ma' Dolores Frau, il-baritonu Lazzarini u l-baxx Sabellico, taħt il-bakketta tas-surmast Puccetti), il-Maltin kollha qamu għagħa waħda biex iqimu lill-kompatrijott tagħhom l-ewwel u mbagħad jgħollu sas-seba' smewwiet dak il-kbir kantant artist għax, b'dak kollu li kien tilef minħabba fi żmien li kien għadda minn fuqu, Icilio Calleja kien għadu dejjem l-akbar interpretu tas-"Sansun" kif bilħaqq kollu kien sejjaħlu Saint Saens.

Il-festi li għamlulu l-Maltin u r-rigali li kienu tawh, baqgħu dejjem ħajja fil-fakra tiegħu bl-akbar imħabba u qima, għax kienu qajmu fih entużjażmu kbir għal dik l-art, li għalkemm ma kienx twieled fiha, imma kien iħoss id-demm tagħha jiġri fil-vini tiegħu. L-isem ta' Malta u ta' Ħaż-Żebbuġ, Icilio Calleja ma nsihom qatt.

Fl-aħħar tal-karriera tiegħu, issa kienet bdiet toqrob sewwa, Calleja taha għall-opri ta' Wagner li, skond l-opinjoni tiegħu, kienu jeħtieġu studju profond. L-ewwel dehra tiegħu f'din isserje ġrat fid-19 ta' Diċembru 1922, meta interpreta fis-San Carlo, ta' Napli, il-parti ta' Sigfried. Is-supran kienet ir-Ruskowska, il-baxx Donaggio u s-surmast Tullio Serafin. F'dik l-istess staġun, li donnha qanqlet fih ħeġġa ġdida, kanta l-"Otello", ukoll fis-San Carlo, fis-6 ta' Frar 1923, ma' Iva Pacetti u Enrico Nani.

Hawn irrid insemmi ġrajja kbira oħra ta' ħajtu: Il-miġja tiegħu f'Malta biex ikanta l-"Otello". L-ewwel dehra tiegħu kienet fl-20 ta' Marzu 1923, u ħadu sehem miegħu Emilia Piave u Luigi Piazza. Kif il-Maltin raw l-"Otello" dik id-darba hija wisq ħaġa diffiċli li jerġgħu jarawh, għax fuq ir-ribalti ta' l-Italja, u meta fl-arti lirika tgħid l-Italja qisek qed tgħid id-dinja, minn dak iż-żmien (kważi tletin sena) 'il hawn għad ma deher ħadd li b'xi mod jista' jisboq lil Calleja.

Ma' tul din iż-żjara Malta laqgħet lil Calleja kif tassew jistħoqq lil wieħed kompatrijott tagħna li inċidentalment kellu jinzerta "kantant-artist li ma jonqsu xejn". U l-Maltin kellhom raġun għax kienet ġiethom ix-xorti li jaraw l-akbar interpreti ta' l-"Otello" li d-dinja qatt rat wara Tamagno. Li kieku Calleja ma nzertax Malti aktarx li Malta ma kenitx tkun tista' tgawdih minħabba l-finanzi.

Il-laqgħa li l-Maltin għamlu lil Calleja, Calleja ma nsieha qatt u huwa nnifsu stqarr miegħi li l-kommozzjoni li kien ħass meta fis-"serata d'onore" li tawh, sab ruħu mdawwar b'dawk il-bandalori ta' elf lewn li kienu jirrappreżentaw il-baned kollha ta' Malta, u meta sama' dawk it-taħdidiet ħerġin mill-qlub ta' Maltin bħalu (fosthom id-diskors ewlieni ta'. Alla jaħfirlu, missieri li kellu l-kariga ta' President tal-Ġunta Teatrali), ilsienu żammlu u ma setax iwieġeb kif xtaq hu.

Ir-rigali ħafna minnhom ta' valur, li kienu tawh xtaq kieku li jibqa' igħożżhom kollha kemm huma, imma dan ma setax jagħmlu minħabba inċident żgħir, imma ikreh, li ġralu u li aktarx f'Malta ftit jafu bih. Kif wasal fi Sqallija, waħda mill-valiġġi li fiha kellu parti minn dawn ir-rigali, inserqitlu u ma rnexxilux li isibha. Għalhekk ġara li ħafna mit-tifkiriet li xtaq tant igħożż sa l-aħħar jiem ta' ħajtu, sab ruħu miċħud minnhom bl-akbar sogħba tiegħu. Imma dak li l-ħallelin ma rnexxilhomx joftmuh minnhom baqgħu dejjem il-għożża

tiegħu u jien għadni niftakar qisu l-bieraħ meta b'daħka fuq wiċċu kien jurini "dgħajsa ta' Għawdex tal-fidda" li kien iżommu fuq stand fil-kamra tas-sodda tiegħu, parċmina bid-dedika li kien imkwadra u qiegħdha fis-salott ma' l-isbaħ tifkiriet tal-karriera tiegħu, u tant u tant ħwejjeġ oħrajn. Ħafna Maltin li f'dak iż-żmien kien għamel ħabib magħhom, baqa' jiftakar b'isimhom u kien ta' spiss jistaqsini aħbarijiet tagħhom.

Wara li telaq minn Malta reġa' kanta l-"Otello" fis-San Carlo, ma' Rosetta Pampanini u l-baritonu Inghilleri. Dan kien fit-8 ta' April, 1923.

U ftit xhur wara, jiġifieri fit-23 ta' Awissu 1923, deher f'opra oħra ta' Richard Wagner. Din id-darba messet lit-"Tristano e Isotta", li ġiet eżegwita fit-teatru Donizetti ta' Bergamo, flimkien ma' Elena Ruskowska, Maria Capuana, Francesco Cigada u Giuseppe Quinzi Tapergi.

Fl-24 ta' Diċembru 1924, kanta fit-teatru Verdi, ta' Trieste, din l-istess opra mad-De Zorzi, Adele Ponzano, Marone, Persichetti, taħt il-bakketta tas-surmast Gino Neri, u f'Marzu ta' l-1925, dejjem fl-istess teatru, is-"Sigfried", ma' Algos, Di Lelio, De Zorzi, Conati, Manai u s-surmast Neri. Minn intervista li Calleja kien ta lill-kritiku tal-ġurnal "Il Piccolo" ta' Trieste, jirriżulta li l-opri ta' Wagner kienu ħafna għal qalbu, imma kienu aktarx skabrużi u forsi ippreċipitaw xi ftit egħluq il-karriera tiegħu. Bħallikieku s-"Sigfried" — skond Calleja— għandha l-itwal parti għat-tenur u tgħodd 9700 nota.

X'kanta wara Marzu ta' l-1925 ma jirriżultax mir-'records' li waqgħu taħt għajnejja, imma l-Avukat Vincenzo Refalo (illum il-Maġistrat Refalo) li, Alla jaħfirlu, missieru — Sir Michelangelo Refalo — kif ġa għidna fil-bidu ta' din il-bijografija kien laqa' f'daru lit-tenur Calleja u li għalhekk baqgħu ħbieb ħafna ta' xulxin, assigurani li fl-1926 iltaqa' ma' Calleja f'Milan, u dik il-ħabta kien qed ikanta xi opri ta' Wagner.

Skond ma kitibli Dr. Antonio Ghiringhelli — is-Suprintendent tat-Teatro Alla Scala, fit-22 ta' Jannar 1952, l-isem ta' Icilio Calleja ma jidherx fil-kartelluni ta' l-1926, mela għandi nobsor li kien qed ikanta f'xi teatru ieħor ta' Milan.

Jekk Calleja kanta wara l-1926 ma kantax ħlief ftit u dan jagħtini x'naħseb li kienet ix-xewqa tiegħu li jirtira b'dak l-isem ta' ċelebrità li bih kien magħruf kull fejn deher mill-ewwel mument li qiegħed riġlejh fuq il-palk ta' La Scala, fit-3 ta' Marzu 1907 sa għoxrin sena wara.

Meta jien għaraftu f'Lixandra, f'xi l-1935, kien bniedem donnu anqas jaf x'jiġifieri palk u biex kont naqla' xi ħaġa minn fommu kont irrid mbati ħafna. Fuq ħwejjeġ oħra kien jitkellem bl-akbar ħbiberija u jekk irnexxieli niddobba dawn id-dettalji kollha li għadkom kif qrajtu mhux għax taħomli huwa, imma għax irnexxieli, wara li miet, nisselliflhom għal xi żmien minn għand il-maħbuba bintu Glorja.

Sogħba kbira għandi f'qalbi li ma laħaqx tani — kif kien wegħedni li jagħmel meta jiddeċidi li jiftaħ bagoll li żamm maqful minn mindu temm il-karriera tiegħu u li fih kien igħożż l-aħħar fdalijiet tal-karriera tiegħu — il-libsa tiegħu li kien jilbes fl-"Otello" u bust tiegħu, li kien jixbhu ferm, li kellu ħsieb jirregalani biex jien nagħtih lill-kustodju tat-Teatru Rjal tagħna (mur għidlu jaħasra f'liema ħerba jinsab it-teatru tagħna minn għaxar snin 'l hawn).

Dan il-bust kien għamilulu skultur Polakk li kien għaddej minn Lixandra. Is-sabiħa hi li dan l-iskultur ma kienx jaf min hu Calleja u darba resaq fuqu u talbu biex iħallih jirriproduċi bl-iskultura wiċċu li hu (l-iskultur) kien jidhirlu kellu lineamenti ta' artista tajbin ħafna biex jiġu riprodotti. Meta wara sar jaf min kien Calleja beda jidħak u qallu: "Mela ma kontx żbaljajt?"

Qabel nagħlaq ma rridx ninsa ngħid li d-diski li jirriproduċu leħen Calleja kienu saru fi żmien meta s-sistema tar-'recording' kien għadu aktarx lura u bogħod ħafna mill-perfezzjoni u lilu ma kinux jogħġbuh.

Ta' min isemmi wkoll li Calleja darba kien ġie dekorat mir-Re ta' l-Italja bit-titolu ta' "Cavaliere della Corona d'Italia", dekorazzjoni li ftit kienet tingħata lil artisti mhux taljani.

L-"Isabeau" ta' Mascagni u l-"Carmen" ta' Bizet, kienu wkoll fir-Repertorju tiegħu, imma ma stajtx insib ħjiel ta' fejn u meta kantahom.

U hekk kull ma kont naf fuq Icilio Calleja, iċ-ċelebri tenur malti, tagħrif li ġbart minn fuq il-ġurnali u r-rivisti ta' żmienu, u minn dokumenti oħra, u xi ċekċik ieħor li smajt minn fommu nnifsu, xtaqt niktbu biex dawk ta' warajja jkunu jistgħu jiftaħru, u bil-ħaqq kollu, li fost il-Maltin Kbar li għarfet tagħti ċ-ċkejkna Malta tagħna, kien hemm ukoll artista ta' l-opra lirika li mhux biss kien irnexxielu li jmidd riġlejh għal kemm-il darba fuq ir-ribalta tal-famuż teatru "Alla Scala" ta' Milan, l-aqwa tempju ta' l-arti lirika, imma jkun ukoll wieħed mill-ftit li dde-

buttaw il-karriera tagħhom ġewwa fih u fih raw l-ikbar suċċess tal-karriera tagħhom.

Icilio Calleja, għalkemm mhux wild Malta, imma biss ta' nisel Malti, qatt ma naqas li stqarr li hu ta' demm Malti u biex inseddaq kliemi sa nġib hawn taħt silta minn intervista li Calleja kien ta lill-korrispondent tal-ġurnal "Il Piccolo" ta' Trieste fl-1924 :—

U meta l-korrispondent qallu :

"Iżda.... osserva... jippretendu li int ta' nisel spanjol"; Icilio Calleja wieġbu :—

" Jista' jkun, imma dan in-nisel huwa wisq wisq fil-bogħod.
" Għid minflok li jiena Malti, li l-familja tiegħi ġejja minn
" Malta. Imma meta twelidt, kienet stabbilita fl-Eġittu. Billi,
" iżda, fl-1882 skuppjat fl-Eġittu r-rivoluzzjoni, niesi marru bħa-
" la rifuġjati, għal xi żmien, f'Korfù, u d-destin ried li jien nara
" l-ewwel dawl hemmhekk.'

Meta Icilio Calleja, kif ġà għidt, miet fit-18 ta' Novembru, 1941, f'raqda l-iżjed ħelwa, il-ġurnali "Le Progres Egyptien", "Egyptian Gazette", u oħrajn kitbu fit-tul fuqu u taw xi tagħrif fuq il-karriera glorjuża tiegħu li huwa, wara li kien irtira minnha xi ħmistax-il sena qabel, ipprova jaħbi minn ħbiebu u minnu nnifsu.

Il-Maltin ta' Lixandra biex jagħtuh ġieh mistħoqq kienu semmew il-Filodrammatika tagħhom: "Għaqda Filodrammatika Maltija Icilio Calleja".

Alla jagħtih il-mistrieħ ta' dejjem u jalla l-fakra tiegħu tibqa' fina ħajja, għal dejjem, bħala dik ta' bniedem li bil-ħila tiegħu għoġbu—bħal ħafna oħrajn—ikabbar isem Malta u isem il-Maltin.

San Ġiljan, 19 ta' Novembru, 1951.